

İlk Oğuzlar Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar

Osman Karatay,

İstanbul, 2017, Ötüken Neşriyat, 182 sayfa, ISBN: 978-605-155-615-4

Serdar GEZER*

Birçok devletin kurucu boyu olan Oğuzlar, gerek kaynak kısırlığı gerekse bu alanda ki çalışmaların yetersiz oluşundan dolayı hala tam mahiyeti ile aydınlatılmış bir konu değil. Osman Karatay, Oğuzların erken dönemlerine inerek bu kapsamda yeni fikirler sunmaktadır. Daha önce ki çalışmaların yetersizliğinin altını çizen Karatay, tarihçilerin veya alan ile ilgili araştırmacıların ne gibi yollar izleyeceği konusunda da önemli tespitler de bulunmaktadır. Oğuzluğun oluşum aşamalarıyla birlikte yayıldıkları geniş coğrafyada ki etkileri ve faaliyetleri de bu eser ile birlikte daha anlaşılır şekilde

* Lisan Öğrencisi, Trakya Üniversitesi Tarih Bölümü

ortaya konmaktadır. Bunun yanı sıra Doğu ve Batı kaynaklarının titiz bir şekilde incelenmesi sonucunda ulaşılan veriler de çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Osman Karatay, 2002 yılında Gazi Üniversitesi'nde yüksek lisans ve yine aynı üniversitede 2006 yılında doktorasını tamamladı. 2016 yılında profesörlük sanını aldığı Ege Üniversitesinde hala görevine devam etmektedir. Hırvat Ulusunun Oluşumu, İran ile Turan, Bey ile Büyücü, Türklerin Kökeni, Balkanlar El Kitabı, Türkler Ansiklopedisi ve Doğu Avrupa Türk Tarihi gibi eserlerin sahibi olan Karatay'ın tarih bilimine katkıları oldukça önemlidir. Nitekim Karatay, *İlk Oğuzlar* adlı eseriyle de ilgi çekici bir çalışmaya imzasını atmış bulunmaktadır.

Çalışma, içerik olarak dört bölümden oluşmaktadır. Bölümler öncesinde Umut Üren'in kısa bir sunuş kısmı (9-10) ile Karatay'ın giriş mahiyetindeki "Oğuz Tarihi Çalışmalarına Bir Yöntem İtiraznamesi" (13-28) yer almaktadır. Muhtevasına inildiğinde farklı tarihlerde ki makale veya bildirimler eşliğinde; I. Bölüm Tarihi Veriler Işığında: Oğuz Ata "Alper Tonga Ve Oğuz Han: Turan'da Bir Dönem İki Gelenek" (29-40) ve "Oğuz Han'ın Kimliği ve Tarihi Kişiliği Üzerine" (41-58), II. Bölüm Oğuzluğun Oluşumu "Oğuz Budun Adının Batı Türkistan'da İlk Geçişleri Üzerine" (59-81) ve "Oğuzluğun Oluşumu: Neden Kurucu Ataları Batılı Kimselerdi?" (82-92), III. Bölüm Oğuz Boyları Hakkında "Salur-Peçenek Savaşları: Oğuz Kimliğinin Oluşum Aşamalarını Tespit İçin Bir Deneme" (93-112), "Bozok Adlandırması: Geleneğin Geçmişi Diriltmesine Bir Örnek (113-128) ve "Hanakas Oğuzlarından Karakalpak Ve Özbeklerin Keneges Boyuna" (129-144), IV. Bölüm Oğuz-Hazar Kavgası "Hazar'ın Yıkılışına Oğuz Dahli" (145-171) ve "Selçuk Bey ve Hazarlar: Kim Kime Ne Yaptı?" (172-182) bölümleri yer almaktadır. Yazar eserinde farklı bir metot uygulayarak kaynakçalarını makalelerin sonunda göstermeyi uygun görmüştür.

"Oğuz Tarihi Çalışmalarına Bir Yöntem İtiraznamesi" adında ki giriş bölümünde Oğuzluğun gerek Orta Asya'da gerekse diğer coğrafyalarda ne denli yer kapladığının altı çizilmiş, buna bağlı olarak çalışmanın ehemmiyeti vurgulanmıştır. Böyle önemli bir alandaki kaynak kısırlığından yakınan yazar, iki kaynağa vurgu yaparak (Oğuzname ve Dede Korkut) aslında daha fazla çalışmanın ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. (s. 14) Yazar itirazname kısmında okuyucuya ileri ki sayfalarda hangi konulara hangi yollarla başvuracağını sinyallerini vermekle beraber, Oğuz etnik türeyişinin izinde olacağını da altını çizmektedir. Bozkır yaşamının ilkelerine değinen Karatay, Oğuzlarla ilişki içerisinde olan toplulukların faaliyetlerini araştırarak veriler sunma peşinde olacağını da beyan etmektedir. Nitekim bu faaliyetler eşliğinde Oğuzların zamanla komşularını kendilerine katarak büyüdükleri belirtilerek her ne kadar kaynak sorununun yaşandığı dönemler olsa da kronolojik çizgi de siyasi bir şablon oluşturulmuştur. Yazarın dikkat çektiği bir diğer konu ise küçük bir boyun nasıl olup da büyük imparatorluklara evrimleştiği sorusudur. Bu soruya cevap olarak Osmanlı Devleti örnek verilmiş, bu durumun tartışılmasının gereksizliği vurgulanmıştır. Yazar, neden olduğuyla değil nasıl olduğu ile ilgilenilmesi gerektiği düşüncesindedir. Buna bağlı olarak, budunun sosyolojik bir yapı olduğunu siyasi yapıyı temsil eden devletin daha sonra oluştuğu tezi savunulmuştur. (s. 21) Ayrıca dönemin kaynakları yoluyla Oğuz dili veya lehçesi izinde olan Karatay, bu yolla araştırmasında önemli aşamalar kat edeceğinin de sinyallerini vermektedir.

Birinci bölümün ilk kısmı olan "Alper Tunga Ve Oğuz Han: Turan'da Bir Dönem, İki Gelenek" başlığı altında tarihi kişilikler olan Alper Tunga ve Oğuz Han irdelenmiş, karşılaştırılarak bir yol izlenmiştir. Yazarın başvurduğu ilk kaynaklardan biri olan Divan-ü Lügat-it Türk'te Alper Tunga'dan on kez bahsedildiği belirtilmiş fakat Oğuz Han'dan hiç bahsedilmediğinin de altı çizilmiştir. İşin uzmanlarının bu iki tarihi kişiliğin aynı kişiler olduğunu savunmalarını işin kolayı olduğu eleştirisinde bulunan yazar, bu fikre katılmadığına da vurgu yapmaktadır. Nitekim kesin bir dille bu iki kişiliğin

ayrı karakterler olduğunu belirten Karatay, Oğuz Han'ın Doğu Türk geleneğine ait olduğunu, Alper Tunga'nın ise Orta Türkler de görüldüğünü savunmaktadır. (s. 31) Oğuz destanının Doğu Türk geleneğine ait olduğunu belirterek de savını sağlamlaştırmıştır. Yazar, okuyucuya destanın izinin neden Doğu Türklerinde aranması gerektiğini de izaha çalışmaktadır. Nitekim Orta Asya'nın iki büyük Türk devleti olan Hun ve Göktürk devirlerinde Oğuzlardan bahsedilmemesini gayet doğal bulan yazar, Türk Devletlerinde bir önce ki devletin izlerinin silinmesi durumunu belirtmiş buna örnek olarak da Göktürklerden sonra hakim güç olan Uygurlar verilmiştir. Diğer yandan altıncı asır gibi bir zaman diliminde Oğuzların güçlü bir topluluk olduğunu belirten Karatay, milat yılları civarında da bu topluluğun çekirdek bir halde olduğunu tahmin etmektedir. (s. 35) Fakat okuyucuyu düşündürecek bir başka imada bulunan yazar, bu çekirdeğin belki de güçlü bir devletin kalıntıları olmasının mümkünlüğüne değinmektedir. Bu imasının delili olarak Oğuz Destanı'na atıfta bulunan yazar, bu destanın güçlü bir dönemde yazılmış olmasına dikkat çekerek, bu tezi ile Oğuz'un bir Saka hükümdarı olabileceğinin ihtimallerine değinmiştir. Yazar sonuç olarak Alper Tunga ve Oğuz Han karakterlerinin aynı coğrafyalarda yaşamış olsa dahi farklı kişilikler olduğunun da ısrarla altını çizmektedir.

Birinci bölümün ikinci kısmı olan “Oğuz Han'ın Kimliği ve Tarihi Kişiliği Üzerine” başlığı altında ‘Oğuz Han’ kimliğinin izleri sürülmektedir. Bu tespit için başvurduğu yolları okuyucularla paylaşmayı ihmal etmeyen yazar, Oğuz Destanı'nı çözümlenmek ve ardından tarihi süreçte karşılığını aramaktadır. (s. 41) Karatay, destanın araştırmacılar tarafından fazla irdelenmediği düşüncesindedir. Destanın Uygurca nüshasını daha samimi bulan Karatay, yine de erken dönemde ki Uygur belgelerinde Oğuz Han'dan hiç bahsedilmemesini şüphe ile karşılıyor. Diğer yandan Kaşgarlı Mahmut'un da Oğuzları yakından tanıdığı halde Oğuz Han'dan bahsetmemesinin altı çizilmiştir. Bunun sebebini, Kaşgarlı Mahmut'un da Oğuz Han'ı Orta Asya'nın doğusunda aradığına bağlamaktadır. Bunlara bağlı olarak gerek o dönemde gerekse bu dönemde yapılan bir hatayı okuyuculara açıklayan yazar, Oğuz'un Orta Asya'nın doğusunda değil batısında da aranması gerektiğine dikkat çekmekte çünkü asıl yurtlarının doğu değil batı olabileceğinin sinyallerini vermektedir. Nitekim destanda ki coğrafi noktalara değinen yazar, destana göre Oğuz'un hükümdar olduğu yerin tespiti ile tezini oldukça sağlamlaştırmaktadır. Diğer yandan siyasi tarihin verileri ışığında da Oğuz'un Büyük Hun ve Göktürk coğrafyasında değil Sakaların dünyasında aranmasının daha doğru olacağı vurgulanmaktadır. Bu vurguyu, Sakaların yol güzergahı ile destanda ki hareketlerin örtüşmesiyle pekiştiren Karatay okuyucuları bir diğer bölüme sürüklemektedir.

Oğuzluğun Oluşumu adlı ikinci bölümün ilk kısmı olan “ ‘Oğuz’ Budun Adının Batı Türkistan'da İlk Geçişleri Üzerine” başlığı çerçevesinde Oğuz adının kaynaklarda geçişleri saptanarak böylelikle Oğuzların siyasi teşekkülleri irdelenmektedir. Yazar, dönemin yazıtları ile gerek İslam kaynakları gerekse batılı kaynakları karşılaştırarak boy ve boyların teşekkülleri aşamalarının izini sürmektedir. Oğuz etnik oluşumunun tespiti adına coğrafya tercihini On Ok-Türgiş sahasından kullanan Karatay, kaynak olarak da Kök Türk yazıtlarını belirlemektedir. (s. 63) Buradan hareketle Oğuz adının ‘boylar’ manasına gelebileceği belirtilmiş, yazıtlarda ki ifadelerle sığınarak bu görüş desteklenmiştir. Ayrıca Oğuz boy adları ve bu boyların birbirleriyle olan mücadeleleri göz önünde tutularak Oğuz topluluğunda ki ayrışmalar saptanmaya çalışılmıştır. Bunun neticesinde Dokuz Oğuzlar ile Oğuzların kesinlikle ayrıldıklarına inan yazar, bunu Bolçu'da vuku bulan savaşa bağlamaktadır. (s.72)

İkinci bölümün ikinci kısmını teşkil eden “Oğuzluğun Oluşumu: Neden Kurucu Ataları Batılı Kimselerdi?” başlığı altında Oğuzların kökeni ile ilgili tetkiklerin yetersiz ve basit bir seviye de ele alındığını belirten Karatay, Oğuz etnik kökeniyle ilgili ipuçları vermektedir. İslam kaynaklarına dayanarak dokuzuncu asrın ilk yarısında Orta Asya'nın batısında bir Oğuz birliğine vurgu yapılmış bir nevi daha önce ki başlıklarda ki tutum devam edilmiştir. Ayrıca çok sayıda ki boyun Oğuzların

himayesi altına girerek yeni bir etnik yapının vücut bulduğunun altı çizilmiştir. Buna bağlı olarak Türkiş boylarının Oğuz topluluğuna katılması örneğinin önemi belirtilmiştir. (s. 84) Karatay, okuyuculara yeni bir yol haritası sunarak İç ve Dış Oğuz ayrımı ile daha sağlıklı çalışmaların ortaya çıkacağını beyan etmektedir. Salur boyunu Dış Oğuzla bağdaştıran yazar, Bayındır ve Bayat gibi boylarında o dönemde İç Oğuzu temsil ettiği görüşündedir. (s.86) Karatay, ayrıca dönemin şartlarına bağlı olarak Oğuzluğun sürekli büyüyen bir teşekkül olduğunu vurgulamakta, bunu belli başlı nedenlere bağlamaktadır. Sürekli Oğuzluğun Batı Türk dünyasına ait olduğunu belirten yazar buna bağlı olarak iki ipucu sunmaktadır. Bunlardan birinin Oğuzca ile Çuvaşçanın benzerliği, bir diğeri ise Oğuzname'nin yazıya döküldüğü döneme atıfta bulunarak bu destanın bir batı eseri olduğunu belirtmesidir.

Üçüncü bölüm üç makaleden müteşkil olup ilk kısmı olan “Salur-Peçenek Savaşları: Oğuz Kimliğinin Oluşum Aşamalarını Tespit İçin Bir Deneme” başlığından da anlaşılacağı üzere Oğuz kimliğinin oluşum aşamaları Salur/Oğuz-Peçenek ilişkileri içerisinde irdelenmektedir. Fakat yazar konuyu daraltma yoluna giderek Salurlar üzerinden tespitlerini ifade etmektedir. Salurların gerek o dönem ki etkinliğinin, gerekse coğrafi olarak yayılımının altını çizen Karatay, bu etkinliklerini nüfus çokluğu ile açıklamaktadır. Buna bağlı olarak Oğuzluğun oluşum çağında Salurların başlı başına bir ulus derecesinde olduğu düşünülmektedir. (s. 95) Bu düşünceye kaynak olarak da uzatılmış Oğuzname ve Dede Korkut hikayeleri gösterilmiştir. Buna ek olarak Kazan Oğuzname'sindeki Salur hikayeleri de eserin bu kısmında yer bulmuştur. Karatay, Salur/Oğuz-Peçenek mücadelelerini hem destanları irdelerek hem de gerek Bizans gerekse İslam kaynaklarını araştırarak farklı yazılmış bilgiler eşliğinde bu mücadelelerin temeline inmektedir. Oğuz-Peçenek mücadelesinin yanı sıra Oğuz-Hazar ittifakının da Peçeneklerle mücadelesi belirtilmektedir. (s. 102) Kaynakları ivedilikle incelemiş olan yazar bahsi geçen mücadeleler ve bunların sonuçları doğrultusunda vuku bulan göçlerin neticeleri ışığında Salur hakimi Kazan Han'ın kimlik tespitini okuyucuların huzuruna sunmaktadır. Bu tespit sonrası Hazarların düşmanı olan Peçenekler karşısında Salurlarla -daha üst yapı olduğu belirtilen- Oğuzlarla ittifak sonucu Peçeneklerin göçe zorlandığı ve Peçenek yurdunun Oğuzlara kaldığı vurgulanmıştır. Karatay, dokuzuncu asırda genç Oğuz topluluğunun yavaş yavaş büyüdüğünü belirterek, Peçenek galibiyeti ile ilk ciddi sınavlarını vermiş olduklarını bu zaferden itibaren de Oğuz kimliğinde bir sıçrama yaşandığını vurgulamaktadır.

Üçüncü bölümün ikinci kısmı “Bozok Adlandırması: Geleneğin Geçmişi Diriltmesine Bir Örnek” başlığı altında Bozok kavramı irdelenerek Oğuzluk ile varsa bir ilişkisi açıklanmaktadır. Karatay, yazıtların izinden giderek bu kavramın Oğuzlarla bağdaştırılmasının yanlış olduğunu, bahsi geçen kavramın Kök Türkleri işaret ettiği düşüncesindedir. Ayrıca ikili yapı iddialarını reddeden yazar, böyle bir durum vaki olsa dahi onuncu asırda böyle bir farklılaşmanın olmadığını izahını yapmaktadır. (s. 116) Karatay, onuncu ve on birinci asırda ki İslam kaynaklarını esas alarak tezini savunmaktadır. Selçuklular zamanında Ortadoğu'nun hakimi olan Oğuzlarda da böyle bir farklılaşmanın görülmediği açıklanmaktadır. Bozok ve Üçok tabirlerinin Oğuzları ikiye ayıran tabirler olmadığı düşüncesinde olan Karatay, bu iki kolun Oğuzlara ait birçok parçadan ikisi olduğu görüşündedir.

Üçüncü bölümün son kısmı olan “Hanakas Oğuzlarından Karakalpak Ve Özbeklerin Keneges Boyuna” adlı çalışmada Hanakas ve Keneges kelimelerinin kökenine inilmektedir. Endülüslü alim İdrisi'nin on ikinci yüzyılda kaleme aldığı Nüzhet'ül-Müştak adlı eserinde birkaç farklı Oğuz boyundan bahsetmesi Karatay'ı bu boyların izinden gitmeye sürüklemiştir. Ayrıca onuncu yüzyılda Bizans imparatoru Konstantinos Porphyrogenitus'un kaleme aldığı De Administrando Imperio adlı kaynakta geçen Kangar kavramı da bu kısımda ivedilikle irdelenmektedir. Kangar'ın köklerinin eskiye dayanan bir Türk boyu ismi olduğunu açıklayan yazar (s. 131) bu ismin farklı tarihlerde ve

mekanlarda takibini sürdürmektedir. Farklı kaynaklarda ki Kangar/Kang/Kung tabirlerini karşılaştıran Karatay, zaman içerisinde ki ses değişikliklerine de atıflarda bulunmaktadır. Bu değişiklikler göz önüne alınıp, kaynaklar incelenerek sonuç elde edilmeye çalışılmıştır. Kangar/Kenger isimleri Kang kavramından ayrı tutularak ilk ismin ikincisinden çok daha eski ve yaygın bir görünüm arz ettiği belirtilmiştir. (s. 133) Karatay, bu izleri takibinden sonra Orhun Yazıtlarında geçen Kengeres kelimesinin bahsi geçen isimlerle bağı olduğunu altını çizmektedir. Gerek Kangar gerekse Kengeres kelimelerinin ilişkilerini sürdüren yazar, hem o dönemde mevcut olan hem de bu döneme kadar kalmış olan benzer kavramlar arasında bir tarih köprüsü inşa etmektedir.

Dördüncü bölümün ilk kısmında yer bulmuş “Hazar’ın Yıkılışına Oğuz Dahli” başlığı altında Hazar çalışmalarının da kaynaklara bağlı yetersiz olduğu vurgulandıktan sonra Hazar Devletinin kuruluş tarihi üzerine hala tartışmalar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yıkılış tarihi konusunun da henüz aydınlatılmadığı saptanmıştır. Karatay, bu kısımda dönemin kaynakları vasıtasıyla Hazar yıkılışında Oğuzların dahili var mı varsa ne denlidir sorusunun cevabını okuyucularla paylaşmaktadır. Mevcut kaynaklarda Hazarlara son darbeyi vuranların Ruslar olduğu kanısı şüphesizdir. Fakat yazar bu darbeyi vuranların müttefiksiz hareket etmediği düşüncesinde olup bu ittifakın diğer kolunun Oğuzlar olduğunu altını çizmektedir. Her ne kadar Oğuzların Hazarlarla zaman zaman işbirliği içerisinde hareket ettiği belirtiliyor olsa da dönemin getirdiği menfi ilişkiler neticesinde sözü geçen Rus-Oğuz ittifakının kaçınılmaz olduğu beyan edilmektedir. Bu ittifakı gerek siyasi gerek coğrafi nedenlere bağlayan Karatay okuyucuların bu konuyla ilgili bilgilerini tazelemektedir. Öyle ki gelişmeler sonucunda Hazarlar ile Oğuzların aralarının açılmasını İslam kaynaklarından alıntılar yaparak aktaran yazar, bahsi geçen ittifakı daha da somutlaştırıyor. Yine somutlaştırma yolunda delilleri sunmaya devam eden Karatay, bu ittifak ve kazanılan zafer sonrası Oğuzların Hazar coğrafyasında yayıldığına da altını çizmektedir. Yazarın okuyucuyu sürüklediği ve bir sonra ki kısma hazırladığı nokta ise Dukak ve Selçuk Beyin Hazar karşısında ki Oğuzlara tutumları veyahut muhalefetleri konusudur.

Dördüncü bölümün son kısmı olan “Selçuk Bey ve Hazarlar: Kim Kime Ne Yaptı?” çerçevesinde bir önce ki kısmın devamında ki gelişmelere dikkat çekilmiştir. Fakat bu konuya girmeden önce Oğuzların Peçenekler karşısında Hazarlarla işbirliğini vurgulamış, Peçeneklere karşı alınan zafer ile Oğuzların büyüdüğü ve Hazarlarla artık komşu oldukları okuyucuya hatırlatılmak istenmiştir. Oğuz Hazar komşuluğunun 890 yılı civarı olduğunu belirten Karatay, bu tarihten sonra ki ilişkilerine değinmektedir. (s. 174) Belirli bir süre sessizliğini koruyan ilişkinin zaman içerisinde bozulduğunu ve Hazarların yıkılışına dek bunun devam ettiği belirtilmiştir. Bu siyasi anekdotlar paylaşıldıktan sonra bu kısmın başlığına da bağlı olarak gelişmeler okuyucularla buluşturulmuştur. Nitekim Selçuk Beyin babası Dukak’la ilgili hadiseleri paylaşan Karatay, bu zatın Oğuzların Hazar politikalarını eleştirdiği için dönemin yabgusuyla arasının bozulduğunu bildirir. (s. 178) Diğer yandan Selçuk Beyin de Hazar taraftarı olduğu görüşünde olan yazar, Selçuk Beyin oğullarının isimlerine dikkatleri çekmektedir. Gerek babasının gerekse kendisinin başına gelenler ile bu Hazar yandaşlığını ilişkilendiren Karatay, okuyucuları o döneme ustalıkla sürüklemektedir.

İlk Oğuzlar Köken, Türeyiş Ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar adlı eser okuyuculara o dönemin havasını solutacak bir yapıt olup, dönem araştırmacılarının rahatlıkla başvuracağı bir kaynak niteliğindedir. Osman Karatay birçok konuda süregelen tabuları yıkarak eseri ile okuyucuları düşünmeye zorlayacak bir işe imza atmış bulunmaktadır. Bu eser ile Oğuzların etnik kökenine inilmekle kalınmamış, yaşamış oldukları coğrafya ve bu coğrafyada ki Oğuz faaliyetleri okuyucuya sunulmuştur. Oğuz oluşumunun safhalarına da atıfta bulunularak çekirdek bir yapıdan imparatorluklar kurmuş olan bir teşekküle giden serüven izlerinin ortaya çıkartılması bu eseri mümkün mertebe değerli kılmaktadır. Oğuz-Hazar ilişkilerinin de ayrıntılı bir şekilde anlatılmış olması ve Selçuklu öncesi

gelişmelerin aktarılması da oldukça önemlidir. Dönem kaynaklarının ve günümüz tarihçilerinin çalışmalarının ivedilikle tetkik edilmesi neticesinde yeni fikirler açığa çıkmıştır. Yazarın, filolojiyi müspet bir şekilde kullanmış olması da altı çizilmesi gereken bir başka husustur.

Neticede, ağır bir dile sahip olmamasının yanı sıra kronolojik tarih anlayışının dar çerçevesinden de uzak olan *İlk Oğuzlar Köken, Türeyiş Ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*; rahatlıkla okunabilecek bir eser durumundadır. Başta tarih öğrencileri, akademisyenler ve döneme ilgi duyan herkesin zevkle okuyacağı bu çalışmayı tarih bilimine kazandıran Osman Karatay'a şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca eseri okuyucularla buluşturan Ötüken Neşriyat'a da teşekkürlerimi iletmeyi bir borç bilirim.